

Overgenomen uit: *Begijnhofkrant* 40 (2013) 12-13

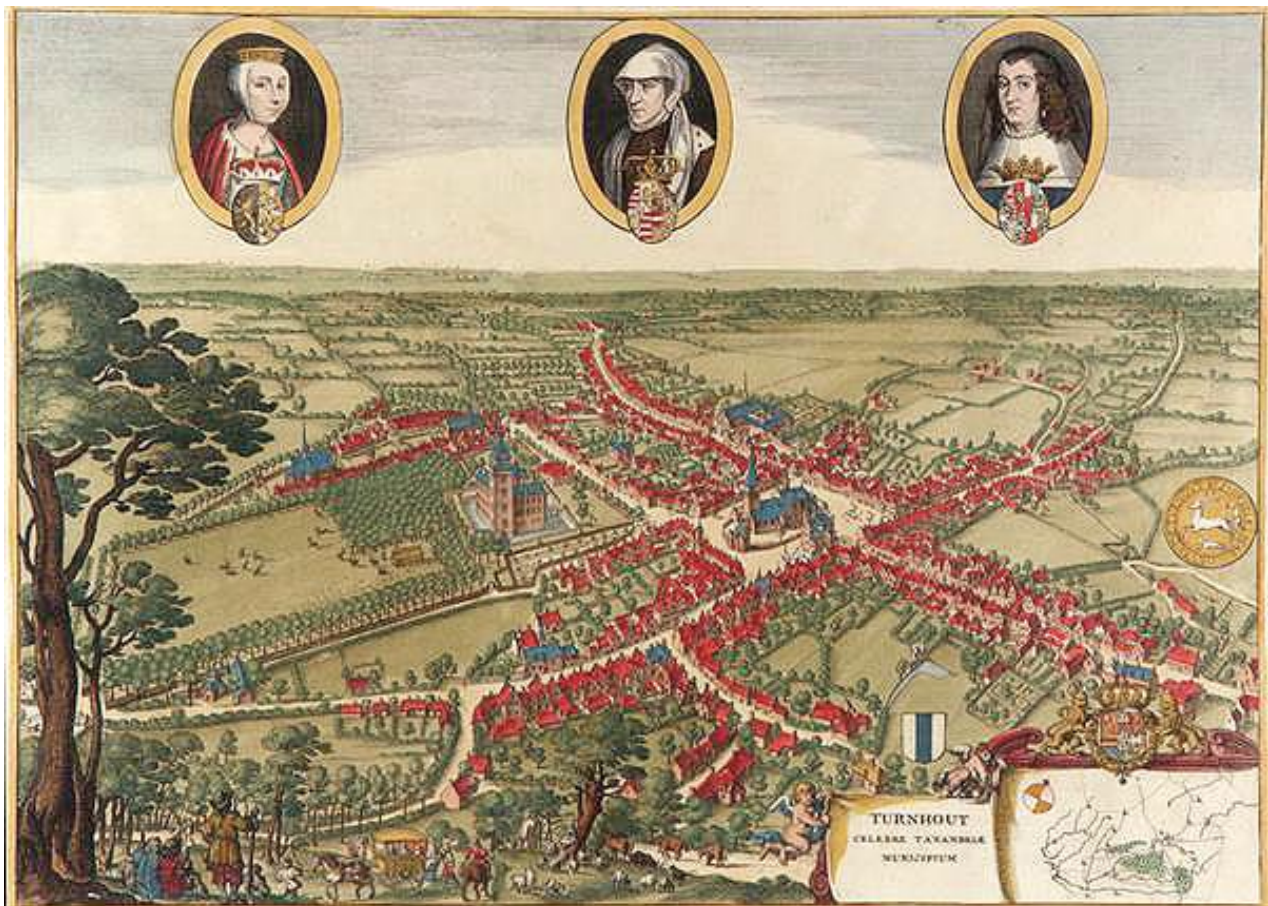
De oudste gebouwen van het begijnhof van Turnhout

ENKELE EEUWEN ONROERENDE GESCHIEDENIS

Robert Stouthuysen

Zoals vele begijnhoven in het hertogdom Brabant werd ook het Turnhoutse begijnhof mogelijk in de 13de eeuw gesticht. Vermoedelijk werd het stichtingsdocument verbrand tijdens de plundering van de stad in 1335. Het oudste document waarin een *curtis beghinarum* wordt vermeld dateert uit 1340. In 1480 waren er 18 huizen op het begijnhof; in 1526 waren het er 28 (met zo'n 50 begijnen).

Op 12 juli 1562 brandde het begijnhof gedeeltelijk af, waarbij onder meer de infirmerie, die toen aan de zuidkant – aan de overkant dus – lag, en enkele begijnenhuizen werden verwoest. Op 22 augustus 1566 werd de kerk door beeldenstormers geplunderd en onteerd. In 1642 reikte het begijnhof van de hoofdpoort (hoofdingang) tot aan de huidige Lourdesgrot.

Op de Vorsterman-gravure wordt Turnhout anno 1667 afgebeeld. Achteraan links van het kasteel is duidelijk het begijnhof te zien met de twee kerken

In 1666 werd de huidige kerk opgetrokken (zie verder) en werden verschillende huizen bijgebouwd, zowel langs de noord- als de zuidkant, want het aantal begijnen ging met sprongen de hoogte in. In 1630 waren de begijnen met circa 100; bij de inwijding van de kerk met 300 en rond 1700 met 365.

Bij de inval van de Franse soldaten van Napoleon in 1794 werden de begijnhofpoorten uit hun hengels gelicht. De kerk werd omgevormd tot een Tempel van de Rede (1797). De Fransen overwogen om het begijnhof te verkopen, maar aanvaardden tenslotte een status-quo, waarbij de begijnen voortaan huur betaalden voor hun eigen woningen. Alle godsdienstige bijeenkomsten werden verboden. In 1814 werden de bezittingen van de begijnen overgedragen aan de Commissie der Burgerlijke Godshuizen, de voorganger van het OCMW, die sedertdien instond voor het bestuur en onderhoud van het hof. Op 5 december 1962 werd het begijnhof beschermd als landschap: 24 huizen, het poortgebouw en de calvarie als monument. De Begijnhofkerk werd reeds op 30 mei 1936 beschermd en het Begijnhofmuseum (opgericht in 1953) op 14 oktober 1975. Eind 1998 werd het volledige Turnhoutse begijnhof, samen met 12 andere begijnhoven in Vlaanderen, erkend als werelderfgoed door de UNESCO.

Oudste delen van het hof

Resten van eerste kerk

De eerste kerk uit de 14de eeuw werd door de toename van het aantal begijnen te klein. In het midden van de 17de eeuw slaagden de begijnen erin de oppervlakte van hun hof te verdubbelen. Ze begonnen te denken aan de bouw van een nieuwe kerk, toen de vergroting van de oude in 1624 onvoldoende bleek te zijn. In vier jaar tijd bouwden ze, meer achterwaarts, de nieuwe (huidige) kerk: de eerstesteenlegging vond plaats op 25 juni 1662 en de ingebruikname in 1666. Dat was zeker voor die tijd een recordtempo!

De eerste kerk, die dicht bij de hoofdingang stond, werd verlaten. Wanneer de sloping precies gebeurde, is niet met zekerheid geweten. De nieuwe kerk werd tegen de kerkelijke traditie in met het koor naar de westzijde gebouwd en kreeg om praktische redenen haar voorgevel aan de oostzijde. Bij opgravingen in 1978 werden de fundamenten van de eerste kerk, meer bepaald de noordzijde, de westhoek en de oostabsis, blootgelegd¹. De gereconstrueerde omtrek werd door middel van arduinen boordstenen aangegeven ter hoogte van de “Kruisberg” of Calvarieberg.

De eerste kerk op het begijnhof stond hier, vlak voorbij de hoofdingang. De inmiddels gerestaureerde Calvarieberg herinnert er nog aan.

Oudste wand van Turnhout²

Bij de restauratie van de twee enkelhuisjes met de huisnummers 65 en 66, links van de infirmerie, uitgevoerd onder leiding van architect E. Wauters in 1979, werd tussen beide huisjes een scheidingswand in vitselwerk blootgelegd, die nog volledig intact bewaard is gebleven op het nummer 66. Ze vertoont een houtenstijl- en regelwerk, in de moer- en bovenbalk vastgezet met een pen- en gatverbinding. In horizontale richting zijn twee regelbalken en een schoorbalk van het houten dak zichtbaar. Naar alle waarschijnlijkheid waren deze huizen oorspronkelijk van hout en zouden de beschreven relictten uit de 16de eeuw stammen.

Gebouwen uit de 17de eeuw

Het overgrote deel van de begijnhofhuizen in baksteen dateert uit de 17de eeuw of heeft een 17de-eeuwse kern, hoewel ze het uitzicht hebben van een latere datum. Tot dan toe waren de huizen in leem of hout. Hebben een vaste datum:

- *de Heilig Kruiskerk*: werd gebouwd in 1662 -1666
- *de voormalige Infirmerie* (huisnummer 67): dateert uit 1614
- *de pastorie* (huisnummer 76): is van 1648 Volgens de voorschriften moest de pastoor buiten het hof wonen. Mogelijk is deze pastorie binnen het hof gebouwd om de veiligheid van de pastoor te verzekeren.
- *het huis nr. 78*: met jaaranker 1652 in de zijpuntgevel
- *het huis nr. 41*: met ingemetseld jaartal 1664
- *het huis nr. 56*: is het huidige Begijnhofmuseum en hoogstwaarschijnlijk in 1675 door pastoor Mermans gebouwd, die er gewoond heeft van 1675 tot aan zijn overlijden in 1697
- *het huis nr. 53*: gedateerd met cijferankers 1679
- *het poortgebouw (hoofdingang)*: waarop later de jaarinscriptie 1700 werd aangebracht, dateert eigenlijk uit 1768

De voormalige Infirmerie (huisnummer 67) dateert uit 1614 en Brepols Publishers.

Het huis met nr. 53 en de H. Barbara boven de huisvest nu toegangsdeur dateert uit 1679, zoals blijkt uit de muurankers bovenaan.

De recentere gebouwen

- *de Lourdesgrot uit 1876*: kunstmatige rotsformatie naar een ontwerp van Frans Loyens, uitgevoerd door M. Blaton-Aubert uit Brussel, afgesloten met een verzinkt ijzeren hek. Ter hoogte van de Lourdesgrot bevond zich vroeger de Bospoort naar het kasteel.
- *de Kapel van het Heilig Aanschijn* (nr. 43): opgericht tussen 1885 en 1887 door de rijke grootjuffrouw (overste) Octavia van Genechten, die woonde in het nr. 44. Voor het ontwerp tekende architect P.J. Taymans. De grootjuffrouw wou de ontheiliging van de zondag – door de laksheid inzake zondagsrust en misviering – tegengaan. De eclectische kapelgevel maakt een ongerijmde indruk tussen de andere architectuur van het begijnhof.
- *het OCMW-werkhuis*: tussen de huizen nr. 39 en 40 is er een bakstenen muur, met daarnaast een overblijfsel van het vroegere tehuis voor bejaarden en wezen, opgetrokken in de periode 1854-1856 naar een ontwerp van architect E. Gife, bekend om zijn restauratie-arbeid aan de Antwerpse kathedraal. Het gebouw, met een achtergevel met rondboogpoorten, behoorde oorspronkelijk niet tot het begijnhof. Doet nu dienst als OCMW-werkhuis. Reeds jaren is Turnhout vragende partij om het werkhuis te ontruimen en te gebruiken als onthaalruimte voor groepsbezoeken.
- *vier neogotisch getinte huizen* (nrs. 59-62): opgetrokken omstreeks 1900, vermoedelijk naar een ontwerp van architect P.J. Taymans.
- *het voormalige H. Geesthuis* (nrs. 3-4-5): opgericht voor behoeftige begijnen. Vervangen door drie huizen in neotraditionele stijl in 1912 naar een ontwerp van Jules Taymans, zoon van J.P. Taymans (zie hierboven).
- *het voormalige washuis* (nr. 56): was totaal vervallen en werd gerestaureerd in 1998- 1999 en bij het museum aangehecht via een beglaasde gang.
- *het huis nr. 58*: op deze plaats stond een vervallen huisje uit de 17de eeuw. Werd in 2002 gereconstrueerd onder leiding van de architecten F. en P. Schoeters.

De Lourdesgrot uit 1876 is een kunstmatige rotsformatie naar een ontwerp van Frans Loyens, uitgevoerd door M. Blaton-Aubert uit Brussel, afgesloten met een verzinkt ijzeren hek.

Het huis nr. 58, waar oorspronkelijk een vervallen huisje uit de 17de eeuw stond. Het werd in 2002 gereconstrueerd.

Verboden te roddelen

Tegen de uitspringende zijgevel prijkt een beeld van de 14de-eeuwse Heilige Johannes Nepomucenus (of Johannes van Nepomuk) uit het midden van de 18de eeuw. Hij was een Boheemse martelaar, die in feite met de begijnenspiritualiteit weinig uitstaans heeft. Het beeld stond vroeger in de voormalige zondagsschool op de Grote Markt. De heilige wordt vereerd tegen eerroof, kwaadsprekerij en roddel. Wellicht was het een grapjas van de plaatselijke overheid die het beeld een plaats gaf te midden van de begijnengemeenschap.

Robert Baron Stouthuysen

